

विविध विद्यापीठातील बी .एड .अभ्यासक्रमांतर्गत राबविल्या जाणा-या 'अनुदेशन प्रणाली' विषयाच्या पाठयक्रमाचा तुलनात्मक अभ्यास

प्रा . बहिरट एस .जी .

अध्यापक महाविद्यालय, अरण्येश्वर,
पुणे . १

डॉ . कागदे एस .व्ही .

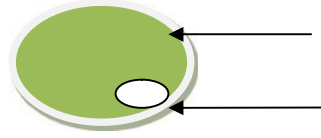
प्राचार्य, अध्यापक महाविद्यालय, अरण्येश्वर,
पुणे . १

प्रास्ताविक

अभ्यासक्रम हा शिक्षकाच्या कार्याचा नकाशा असल्याने शिक्षकाला आपल्या कामाच्या दिशा व वाटा ठरवता येतात . कोणता भाग किती व कोणत्या उद्देशाने शिकवायचा आहे या सर्व बाबींचा विचार अभ्यासक्रमाने होत असल्याने प्रत्येक शिक्षकाला वर्षभरातील कामाची मांडणी करण्यास मदत होत असते .

शैक्षणिक ध्येये साध्य करून घेण्यासाठी शाळेत उपयोगात आणलेल्या सर्व प्रकारच्या अनुभवांचा साठा म्हणजे अभ्यासक्रम होय..... मन्त्रो

शाळेच्या नियंत्रणाखाली शिकणा-याला प्राप्त होणा-या सव अनुभवांचा साठा म्हणजे अभ्यासक्रम होय.....रेमर्स

अभ्यासक्रम

पाठयक्रम

❖ पाठयक्रम.....

विशीष्ट कालावधीत पूर्ण करण्यासाठी विषयाचा जो आराखडा तयार केला जातो त्यास पाठयक्रम असे म्हणतात .

❖ विशिष्ट कालावधीत पूर्ण करावयाच्या आराखड्यास पाठयक्रम असे म्हणतात .

❖ Syllabus.... An outline of the course of study to be completed in fixed time

बी .एड अभ्यासक्रमांतर्गत पुढील विषयांचा समावेश आहे

- 1 . नवकालासाठी शिक्षण
- 2 . अध्ययनाचे व विकासाचे मानसशास्त्र
- 3 . शैक्षणिक व्यवस्थापन तत्त्वे व कार्यवाही
- 4 . माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञान व अनुदेशन प्रणाली
- 5 . शैक्षणिक मूल्यमापन व वैकल्पिक विषय

वरील विषयांपैकी अनुदेशन प्रणालीच्या पाठयक्रमाचाच विचार केला आहे .

अनुदेशन प्रणाली.....पूर्वापेक्षित अनुदेशनाची उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी अनुदेशनात समाविष्ट सर्व घटकांचे सुयोग्य नियमबद्ध संयोजन म्हणजे अनुदेशन प्रणाली होय .

Instructional system

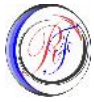
Instructional system is more than the sum of its part. It is a systematic way to designing carrying out and evaluating the total process of learning and teaching.

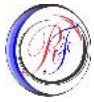
बी.एड अभ्यासक्रमांतर्गत असणा-या विषयांपैकी अनुदेशन प्रणाली हा विषय गेली 4 वर्षे अध्यापनाचे कार्य करत असल्याने त्या विषयासंदर्भात इतर विद्यापीठांमध्ये कोणकोणत्या घटकांचा समावेश केला आहे. कोणते प्रात्यक्षिक दिले जाते तसेच किती तासिका दिल्या आहेत. यांची माहिती जाणून घेतली. काही विद्यापीठांमध्ये हा स्वतंत्र विषय आहे तर काही विद्यापीठांमध्ये अनुदेशन प्रणालीतील काहीच घटकांचा समावेश केलेला आहे त्यामुळे या विद्यापीठांतील अनुदेशन प्रणालीच्या पाठ्यक्रमाचा तुलनात्मक अभ्यास तक्त्याच्या स्वरूपात पुढीलप्रमाणे

विद्यापीठ निहाय अनुदेशन प्रणालीच्या पाठ्यक्रमाची तुलना

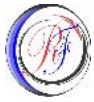
NAME OF THE UNIVERSITY	UNIVERSITY OF PUNE B.Ed Syllabus	SWAMI RAMANAND TEERTH MARATHWADA UNIVERSITY, NANDED B.Ed Syllabus	SHIVAJI UNIVERSITY KOLHAPUR B.Ed Syllabus	SNDDT Women's University B.Ed Syllabus
THEORY PAPER	PAPER - IV Information, Communication Technology and Instructional system	Paper – IV TECHNOLOGICAL FOUNDATIONS OF EDUCATION	PAPER – IV EDUCATIONAL TECHNOLOGY AND INFORMATION TECHNOLOGY	Paper 2 The teaching learning process

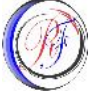
<p>OBJECTIVES</p>	<p><u>Objectives:</u> To enable students to –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Understand the meaning, nature and scope of ICT in Education. 2. Get acquainted with structure, Hardware & Software of computer. 3. Understand the changes that occur due to ICT in Education. 4. Prepare student to select the appropriate communication facilities through Internet. 5. Understand the legal & Ethical issues related to internet & student safety. 6. Understand ICT supported teaching learning strategies. 7. Get acquainted with e-learning & development in ICT. 8. Understand Meaning & Nature of instructional system. 9. Understand, Instructional strategies and models. 10. Understand and use technology in instructional system. 11. Evaluate instructional material / Program. 12. Understand the models of evaluation. 	<p><u>Course objectives-</u> To enable the trainee teacher to-</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Equip the student teacher with the various technological applications available to him/her for improving instructional practices 2. Understand the meaning, nature and scope of ICT in Education. 3. Get acquainted with structure, Hardware & Software of computer. 4. Understand the changes that occur due to ICT in Education. 5. Prepare student to select the appropriate communication facilities through Internet. 6. Understand the legal & Ethical issues related to internet & student safety. 7. Understand ICT supported teaching learning strategies. 8. Get acquainted with e-learning & development in ICT. 9. Understand Meaning & Nature of instructional system and strategies 	<p><u>Objectives:</u> To enable the students teachers to :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Identify and use various resource for teaching 2) Understand the nature of communication teaching 3) Understand the concept of educational and informational technology 4) Acquaint with instruction technology and media technology. 5) Understand the computer system and use of computer in education 6) Aware about networking 	<p><u>Objectives:</u> The student teacher will be able</p> <ol style="list-style-type: none"> 1.To apply knowledge of system's approach for Instructional system design.
<p>UNIT</p>	<p><u>SECTION - II</u> Instructional System (Total Periods clock Hrs. 40)</p>	<p>UNIT- V MODERN TEACHING/ LEARNING STRATEGIES (With reference to concept, nature, scope and its applications in education) 5.1 CAL - Computer Assisted Learning 5.2 PBL - Project Based Learning 5.3 Collaborative Learning 5.4 E - Learning -</p>	<p>SECTION – I EDUCATIONAL TECHNOLOGY</p> <p>UNIT – I Educational Technology: Meaning, Concept & Types a) Educational technology : meaning and concept 30 b) Forms of</p>	<p>Module 1 Reflecting on teaching-learning process d. Systems approach to instructional design: (3) 1. Analysis of system needs (task analysis, overall objectives, analysis of system resources) 2. Design</p>

		<p>Concept & Nature 5.5 Virtual Classroom</p>	<p>educational technology : media, teaching, instructional c) Hardware and software approach d) Communication: meaning, nature, types</p>	<p>(identification of instructional objectives, deriving instructional strategies) 3. Development (selection and planning of use of available resources, preparation of materials, organizational structure) 4. Implementation and evaluation</p>
	<p>Unit -VI The systems approach to education (8 hrs) 6.1 System – Meaning and Characteristics 6.2 The systems approach - Concept and Principles 6.3 Distinction between education, instruction and Training 6.4 Application of systems approach to education</p>	<p>UNIT -VI THE SYSTEMS APPROACH TO EDUCATION 6.1 System – Meaning and Characteristics 6.2 The system approach - Concept and Principles 6.3 Distinction between education, instruction and Training 6.4 Application of systems approach to education</p>	<p>UNIT –II Instructional System a) System approach : concept b) Instructional system : concept and types. c) Development of an instructional system d) Personalized instructional system : programmed learning, role play and brain storming.</p>	
	<p>VII Instructional System (8 hrs) 7.1 Meaning and Nature of Instructional system 7.2 Components of Instructional system 7.3 Need, Importance & uses 7.4 Analysis of Instructional system</p>	<p>UNIT – VII INSTRUCTIONAL SYSTEM 7.1 Meaning and Nature of Instructional system 7.2 Need Importance & uses of instructional system 7.3 Components of Instructional system 7.4 Analysis of Instructional system 7.5 Principles of selecting of Technology for instructional System</p>		
	<p>Unit - VIII Instructional strategies and Models. (8 hrs) 8.1 Instruction strategies a) Self Instruction b) Programmed instruction c) Computer Assisted instruction</p>	<p>UNIT - VIII APPLICATION AND TECHNOLOGY FOR INSTRUCTIONAL SYSTEM 8.1 Application of Instructional System 8.2 Developing self instructional material – steps only 8.3 Developing computer Assisted</p>		

	8.2 Models of Instructional system Mastery Learning Model Synectic Model Modified system Model	instruction program concept and steps 8.4 Instruction strategies: Self Instruction, Programmed Instruction		
	Unit - IX Application and Technology for instructional system (8 hrs) 9.1 Need, imp and uses of Technology for instruction 9.2 Principles of selecting of Technology for instruction 9.3 Developing self instructional material – steps only 9.4 Developing computer Assisted instruction program concept and steps 9.5 Preparation of instructional design for online learning – steps			
	Unit - X Evaluation of Instructional system (8 hrs) 10.1 Process of validation of instructional Material / Program a) Individual testing b) Group testing c) Field testing d) Master validation 10.2 Models of evaluation a) Educational Decisions Model (CIPP Model) b) Intrinsic evaluation			
<u>PRACTICAL</u>	1. To develop self instruction / Program instruction / computer assisted instruction material for any unit of any school subject of your choice.	1. Developing the unit plan 2. Locating resources for unit portfolios 3. Creating student multimedia presentation and evaluation tools 4. Creating student and teacher support material and implementation plan. 5. Using sprayed sheet in the classroom.	Any one of the following: 1. Preparation of five transparencies for teaching an unit from the school. 2. Preparation of self instructional material based on a unit from school subject. 3. Preparation of one audio and video script based on unit of school subject. 4. Preparation of an	Computer project and Individual project/ exhibition etc.

			educational document with the help of MS-Word. 5. Preparation of five slides using Ms-Power Point based on school subject. 6. Use of Ms-Excel for calculation.	
--	--	--	--	--

- पुणे विद्यापीठातील अनुदेशन प्रणाली च्या पाठयक्रमात सर्वच घटकांचा विचार केला आहे . परंतू त्या तुलनेत शिवाजी विद्यापीठ स्वामी रामानंद तिर्थ विद्यापीठ,नांदेड तसेच एस .एन डी .टी विद्यापीठात या विषयाची व्याप्ती तुलनेने कमी आहे .
- पुणे विद्यापीठात अनुदेशन प्रणालीसाठी पेपर क्र .4 चा भाग 2 असा स्वतंत्र विभाग आहे .तर केवळ स्वामी रामानंद तिर्थ विद्यापीठ,नांदेड विद्यापीठात Paper – IV TECHNOLOGICAL FOUNDATIONS OF EDUCATION यामध्ये वरील तक्त्यानुसार केवळ घटक 5,6,7,8 या घटकांचा समावेश केलेला आहे .तर एस .एन .डी .टी 1व शिवाजी विद्यापीठात 2 घटकांचा समावेश केलेला आहे .
- पुणे विद्यापीठातील अनुदेशन प्रणाली च्या पाठयक्रमात प्रणालीसाठीचे विविध प्रतिमाने अंतर्भूत केलीली आहेत परंतू इतर विद्यापीठांत यांचा समावेश केलेला नाही .
- पुणे विद्यापीठातील अनुदेशन प्रणाली च्या पाठयक्रमात **Evaluation of Instructional system** हा अनुदेशन प्रणालीतील अतिशय महत्त्वाचा घटक आहे .परंतू इतर विद्यापीठांमध्ये या घटकाचा समावेश केलेला नाही .
- केवळ पुणे विद्यापीठात वरील तक्त्यानुसार(3) व शिवाजी विद्यापीठात (1) असे अनुदेशन प्रणालीशी संबंधीत प्रात्यक्षिके दिलेली आहेत .याउलट स्वामी रामानंद तिर्थ विद्यापीठ,नांदेड तसेच एस .एन डी .टी विद्यापीठात केवळ ICT विषयांतर्गत संगणकाशी संबंधीत प्रात्यक्षिकाचा समावेश आहे तर अनुदेशन प्रणाली विषयासंदर्भात एकही प्रात्यक्षिक दिलेले नाही .

यावरून असे दिसून येते की 4 ही विद्यापीठांच्या अनुदेशन प्रणालीच्या पाठयक्रमामध्ये विषयाची व्याप्ती तसेच प्रात्यक्षिक कार्यामध्ये विविधता आढळून येते .तसेच बी .एड उत्तीर्ण झाल्यावर विद्यार्थी वेगवेगळ्या शहरात विविध स्तरांवर अध्यापनाचे कार्य करत असताना पाठयक्रमाशी संबंधीत अडचणींना सामोरे जावे लागते .त्यामुळे विविध विद्यापीठांनी एकत्रित येवून राज्यस्तरावर या विषयाच्या पाठयक्रमामध्ये सुसूत्रता आणण्यासाठी चर्चासत्र , कार्यशाळा घेणे आवश्यक आहे .